

האיש משה

וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה לֵאמֹר: "עֲלֵה אֶל הַר הָעֵבְרִים הַזֶּה הַר נֹבֹ אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מִזְרַח אֲשֶׁר עַל פְּנֵי יְרֵחוֹ וּרְאֵה אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאֶחְזָה וּמַת בְּהַר אֲשֶׁר אֵתָּה עֲלֵה שָׁמָּה וְהֶאֱסֹף אֶל עַמִּיךָ... כִּי מִנְּגִד תִּרְאֶה אֶת הָאָרֶץ וְשָׁמָּה לֹא תָבֹא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל" (דברים לב, מח-נב)

פסוקים אלה, הבאים לאחר שירת האזינו, מכינים אותנו להסתלקותו של הגיבור הגדול ביותר שקם לעם ישראל. משה המנהיג, המשחרר, המחוקק, האיש שהוביל אוכלוסיית עבדים אל החופש, הפך אוסף מפולג של אנשים לאומה, וחולל בהם תמורה כה גדולה עד שהיו לעם הנצח. משה תיווך בינם לבין אלוהים, ביצע אותות ומופתים, נתן לעם את מצוותיו, רב עם בני ישראל כשחטאו, נלחם למענם בהתפללו לאלוהים שיסלח להם, נתן להם את חייו וליבו נשבר כאשר שוב ושוב לא עמדו בציפיותיו הנשגבות.

כל עידן צייר לו דמות אחרת של משה. בעיני אלה מחכמינו שנטו אל המיסטיקה, משה היה האיש שעלה לשמיים בזמן מתן

שיג ושיח - הרב יונתן זקס

תורה, שם התדיין עם המלאכים שהתנגדו למסירת החמדה הגנוזה, התורה, לבני תמותה. ה' הורה למשה לענות להם, ומשה ענה גם ענה: בן תמותה המתווכח עם מלאכים והם מודים בצדקתו. וכך התנצח איתם: "... מה כתיב בה? "לא יהיה לך אֱלֹהִים [אחרים]": בין עמים אתם שרויין שעובדין עבודת גלולים? שוב, מה כתיב בה? "זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ": כלום אתם עושים מלאכה שאתם צריכין שבות? שוב, מה כתיב בה? "לא תשא": משא ומתן יש ביניכם? שוב, מה כתיב בה? "כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ": אב ואם יש לכם? שוב, מה כתיב בה? "לא תרצח, לא תנאף, לא תגנב": קנאה יש ביניכם? יצר הרע יש ביניכם?¹

היו מן החכמים שהרחיקו לכת אף יותר. הם קראו למשה "רַבֵּנוּ": לא מלך, לא מנהיג פוליטי או צבאי, אלא מלומד וגדול בתורה; ואת התפקיד הזה הם הטעינו בסמכות מדהימה: יכולת להתיר שבועה של הקב"ה. על פי מדרש חז"ל, כאשר משה התפלל לה' לסלוח לעם על חטא העגל, ה' ענה לו "משה, כבר נשבעתי 'זִכַּח לְאֱלֹהִים יִחָרֵם' (שמות כב, יט), ודבר שבועה שיצא מפי איני מחזירו!". משה, בתשובתו, הזכיר לה' את דין התרת נדרים, המאפשר ל"זקן מורה הוראה" להתיר נדרים של אחרים; המדרש ממשיך ומספר כי מיד משה "נתעטף בטליתו וישב לו כזקן, והקב"ה עומד כשואל נדרו".²

פילון האלכסנדרוני, הפילוסוף היהודי בן המאה הראשונה לספירה, ראה את משה כמלך-פילוסוף מהסוג שאפלטון תיאר בחיבורו 'הרפובליקה'. מלך זה מושל באומה, מחוקק את כחוקיה, מסדיר את פולחניה ונוהג בעצמו כבוד והדר; הוא חכם, סטואי ומאופק. זהו מין משה יווני, שאפשר אולי לדמיינו לנגד עינינו על פי פסלו הידוע של מיכלאנג'לו.

הרמב"ם טען שמשה היה שונה באופן מהותי מכל יתר הנביאים, מארבע בחינות. (א) כל הנביאים התנבאו בחלום או בחזון, ואילו משה קיבל את נבואתו כשהיה ער. (ב) אל האחרים דיבר ה' "על ידי מלאך; לפיכך רואין מה שהן רואין במשל ובחידה", ואילו אל משה דיבר ה' במישרין, פנים אל פנים, "בלא חידה ובלא משל". (ג) "כל הנביאים יראין ונבהלין ומתמוגגים - ומשה רבנו אינו כן"; ה' דיבר אליו "פֶּאֶשֶׁר יִדְבֹר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ" (שמות לג, יא). (ד) רק משה יכול להתנבא בכל עת שיחפוץ, "שהרי הוא מכוון ומזומן ועומד כמלאכי השרת".³

אולם המרגש בדיוקנו של משה המצטייר בתורה הוא דווקא האנושיות הגמורה שלו. היהדות מתעקשת, באופן עמוק ושיטתי יותר מכל דת אחרת, כי אֲהָרוֹת מוחלטת שוררת בין אלוהים לאדם, בין שמיים לארץ, בין מוחלט לסופי. תרבויות אחרות שטטשו את הגבול, וציררו בני אנוש מסוימים כדומים לאלוהים, כמושלמים, או כמי שאינם עלולים לחטוא. גם בקרב היהודים יש נטייה כזו – שולית בהחלט, אך תמיד מקננת באיזה מקום – לראות את החכמים כקדושים, את גדולי התורה כמלאכים, לטייח את הספקות והחסרונות שלהם ולהפוך אותם לגילומים על-אנושיים של שלמות. אך התנ"ך גדול מכך. הוא אומר לנו שאלוהים, שלעולם אינו פחות מאלוהים, אינו מבקש מאיתנו אף פעם לחרוג מעבר לאנושיות שלנו.

משה הוא אדם. אנחנו רואים אותו מתיימש ושואל את נפשו למות. אנחנו צופים בו מאבד את עשתונותיו. אנחנו חוזים בו על סף אוכדן אמונתו בעם שהוא נקרא להנהיג. אנחנו מתבוננים בו מתחנן לה' שיתיר לו לעבור את הירדן ולהיכנס לארץ שכל חייו הוא הולך אליה את עמו. משה הוא גיבורם של אלה הנאבקים

בעולם כפי שהוא ושורים עם אנשים כפי שהם, ויודעים כי "לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין להיבטל ממנה".

התורה מדגישה כי איש אינו יודע את מקום קבורתו של משה "עַד הַיּוֹם הַזֶּה" (דברים לד, ו), כדי להבטיח שהקבר לא יהיה לאתר צליינות או פולחן. קל מאוד להפוך בני אדם אחרי מותם לקדושים ולאלים-למחצה. התורה מתנגדת לכך בתוקף. "כל אדם ואדם ראוי [כלומר מסוגל] להיות צדיק כמשה רבנו או רשע כירבעם", אומר הרמב"ם בהלכות תשובה.⁴

משה מתפקד היום ביהדות לא כמושא לפולחן אלא כדמות מופת שכל אדם צריך לשאת אליה את עיניו. הוא סמל נצחי לאדם הנעשה גדול בגלל מה ששאף אליו, לא על פי מה שהשיג בפועל. התארים שהתורה עצמה נותנת למשה – "הָאִישׁ מֹשֶׁה", "עֶבֶד ה'", "אִישׁ הָאֱלֹהִים" – מרשימים דווקא בשל צניעותם. בזאת משמש לנו משה מקור השראה עד היום הזה.

מרטין לותר קינג, מנהיג המאבק לשיווי זכויות השחורים בארצות הברית, נשא בליל 3 באפריל 1968 דרשה בכנסייה בעיר ממפיס שבמדינת טנסי בארה"ב. בסוף נאומו דיבר על היום האחרון בחיי משה, עת לקח אותו ה' אל ראש ההר, להשקיף מרחוק אל הארץ אשר לא יבוא אליה. כך ממש, אמר קינג, גם הוא מרגיש הלילה:

כל רצוני הוא לעשות את דבר האלוהים. והוא הרשה לי להעפיל אל ההר. ואני השקפתי משם סביב. וראיתי את הארץ המובטחת. אולי לא אֶכַּנֵּס אֶתְכֶם אליה. אבל אני רוצה שתדעו הלילה הזה כי אנחנו, כעם, נגיע אל הארץ המובטחת.

הלילה ההוא היה אחרון לילותיו. הוא נרצח למחרת בבוקר. המטיף הנוצרי הצעיר, שעוד לא מלאו לו ארבעים, הזדהה כלילה ההוא לא עם דמות נוצרית אלא עם משה רבנו.

כוחו של סיפור חיי משה נעוץ דווקא בכך שהוא מאשר את סופיותנו. הסברים רבים ניתנו לסיבת העונש שניתן למשה שלא להיכנס לארץ. במקום אחר טענתי שהסיבה פשוטה: "דור דור ודורשיו", לכל דור מנהיג המתאים לו, והאדם המוכשר להנהיג את עמו בצאתו מעבדות לחירות אינו בהכרח בעל הכישורים להנהיגו בדור הבא המתמודד עם אתגרים חדשים. אין טיפוס אידיאלי אחד של מנהיג המתאים לכל זמן ולכל מצב.

הסופר פרנץ קפקא ביטא פן קיומי של עניין זה. ביומנו כתב שאי-כניסתו של משה לארץ שכל חייו הלך אליה, ועמידתו להשקיף אליה רק על סף מותו, נועדה להמחיש לנו שחיי האדם, אפילו אם הם נמשכים מאה ועשרים שנה, הם תמיד מהלך שאינו שלם.

מה מלמד אותנו אם כן סיפורו של משה? שנכון הוא להילחם על הצדק גם נגד משטרים שנדמה כי ימשלו לנצח. שאלוהים איתנו כאשר אנו נוקטים עמדה נגד דיכוי. שעלינו להאמין באנשים ההולכים אחרינו, ואם איבדנו את האמונה בהם איננו יכולים להנהיגם עוד. שתמורה, גם אם איטית, היא אמיתית, ואידיאלים נעלים יכולים לגרום לאנשים להשתנות גם אם נדרשות לכך מאות שנים.

התורה נותנת לנו תיאור מרשים במיוחד של משה באחרית ימיו: "וַיִּמָּשֶׁה בֶּן מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה בְּמֹתוֹ, לֹא כִהְתָּה עֵינָו וְלֹא

נֶס לְחַה" (דברים לד, ז). חשבתי פעם שאלה שני תיאורים בלתי תלויים, עד שהבנתי שהראשון הוא הסברו של השני. למה לא נס לחו של משה? כלומר, למה לא תש כוחו? כי עיניו לא כהו: נשאר בהן הניצוץ, והוא לא איבד את האידיאלים של נעוריו. אף כי איבד לפעמים את אמונתו בעצמו ובכושר ההנהגה שלו, הוא לא איבד אף פעם את אמונתו במטרה: אלוהים, עבודת ה', החופש, הצדק, הטוב והקדוש. הלהט שפיעם בדבריו הראשונים פיעם באחרונים.

זהו משה: האיש שסירב לדעוך; מופת נצחי ליכולתו של אדם, שהוא תמיד רק אדם, להיעשות לענק מוסרי. אלו הן הגדולה והענווה שבשאיפה להיות "עֶבֶד ה'".

1. תלמוד בבלי, שבת פח ע"ב - פט ע"א.
2. שמות רבה מג, ד.
3. משנה תורה, הלכות יסודי התורה ז, ו.
4. משנה תורה, הלכות תשובה ה, ב.